

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 2

Haziran-2024

MAKALE BİLGİLERİ

Hadislerin İsimlendirilmesi ve İsimli Hadisler

Nomenclature of Hadıths and Nomened Hadıths

YAZAR

Havva KOÇER

YL, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fak.

Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı

havvakocer33@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2408-2007

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11470579>

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 16.04.2024

Makale Kabul Tarihi: 01.06.2024

Sayfa Aralığı: 326-353

ÖZET

Çalışmada hadis edebiyatı içerisinde birden fazla tariki olsa da kendisinden çok fazla istifade edilmesinden dolayı atıf kolaylığı sağlamak üzere özel bir isim ile adlandırılan hadislerin tespiti ve değerlendirilmesi konu edilmiştir. Özel bir isimle adlandırılan hadis metinlerini ve isimlendirme yöntemine duyulan ihtiyacı tespit etmek suretiyle hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Araştırmada yöntem olarak, hadislerin anlaşılmasına yönelik yapılan çalışmalar sanal programlarda taranmış, böylece kendilerine özel bir isim verilen hadisler tespit edilmiş, özel bir isimle adlandırılan hadislerin temel hadis kaynaklarındaki yerleri ve sıhhat durumları belirtilmiş ve bu isimlerin neden verildiğinin sebepleri üzerinde durulmak suretiyle konu incelenmiştir. Herhangi bir konuda meşhur olmuş hadislerin birbirinden ayırt edilmesi, özel isim ile kayıtlandırılan rivayetin anlaşılması, ilgili hadise kolayca atıfta bulunulması, hadislerin bir ihtilafa medar olması, fikhî bir hüküm içermesi, hadis metninin uzun olması, hadislerin kolay ezberlenmesi ve halka daha iyi anlatılması gibi maksatlarla isimlendirilmeye tabi tutulduğu, bunun bir neticesi olarak hadisleri isimlendirme geleneği ortaya çıktığı ve hadisleri isimleri ile zikretme geleneğinin devam ettiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivayet, İsimlendirme, Gelenek

ABSTRACT

In the study, the identification and evaluation of the hadiths that are nomenclature with a special nomen in order to provide ease of citation due to the fact that they are used a lot, although they have more than one narration in the hadith literature, are discussed. It is aimed to contribute to the understanding and interpretation of hadiths by identifying hadith texts nomend with a special nomen and the need for a nomenclature method. As a method in the research, the studies aimed at understanding the hadiths were scanned in virtual programs, thus the hadiths that were given a special nomen were identified, the place and authenticity of the hadiths nomend with a special nomen in the basic hadith sources were stated, and the subject was examined by focusing on the reasons why these nomens were given. They are nomend for purposes such as distinguishing the hadiths that have become famous on any subject, understanding the narration recorded with a special nomen, easily referencing the relevant hadith, having the hadiths being a source of controversy, containing a fiqh ruling, having a long hadith text, making the hadiths easy to memorize and explaining them to the public better. As a result of this, the tradition of nomenclature hadiths emerged and the tradition of mentioning hadiths with their nomens continues.

Keywords: Hadith, Narration, Nomenclature, Tradition

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Ümmeti ortak bir değer etrafında birleştiren ve her alanda örnek bir hayat sunan Sünnet'e bizi ulaştıran en önemli veri kaynağı hadislerdir. Dolayısıyla Sünnet'in doğru anlaşılabilmesi için hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması oldukça önemlidir.

Hadislerin ekseriyetinin şifâhî geleneğin tabî bir sonucu olarak mana ile rivayet edilmesi sebebiyle hadis edebiyatı içerisinde bir hadisin birden fazla tariki bulunmaktadır. Her ne kadar rivayet kültürümüzde her bir tarik için *hadis* terimi kullanılıyor olsa da tarikler için *rivayet* kavramının tercih edilmesi, bütün tariklerinin bir araya getirilip tetkik edildikten sonra izafe edilen kişiye ait olduğu anlaşılmalara *hadis* denilmesi daha ihtiyatlı bir yaklaşımdır. Hadis denildiği zaman insanların zihninde Resulullah'a izafe edilen sözler canlanmaktadır. Fakat hadisin pek çok çeşidi bulunmaktadır. Mevzu hadis de bu çeşitlerden biridir. Mevzu hadise her ne kadar hadis denilse de uydurma sözden ibarettir. Dolayısıyla mevzu hadis ifadesi yerine mevzu rivayet ifadesini kullanmak daha doğru olacaktır. Böyle bir hassasiyet hem *mevzu hadis* terimi yerine *mevzu rivayet* ifadesinin yerleşmesine hem de örneğin Buhârî gibi hadisçilerin 'yüzbinlerce hadis bildikleri' tarzındaki ifadelerin hatalı anlaşılmasının önüne geçilmesine katkı sağlayacaktır.

Birden fazla tariki söz konusu olup aralarında küçük ifade farklılıkları bulunan bazı rivayetler tek bir isim altında birleştirilmiş ve belli bir özelliği sebebiyle o isimle bilinir hale gelmiştir. Örneğin "Niyet hadisi" ya da "Cibrîl hadisi" denilince her ikisinin de yalnızca birer tarikten oluşmadığı, tam tersine onlarca rivayetlerinin bulunduğu ehline bilinmektedir. Hadislerin isimlendirilmesinden kasıt budur. Araştırmanın konusunu; hadis edebiyatı içerisinde kendisinden çok fazla istifade edilmesinden dolayı atıf kolaylığı sağlamak üzere özel bir isim ile adlandırılan hadislerin tespiti ve değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Bir konuda meşhur olmuş hadislerin birbirinden ayırt edilmesi, özel isim ile kastedilen rivayetin anlaşılması, ilgili hadise kolayca atıfta bulunulması, hadislerin bir ihtilafa medar olması, hadislerin kolay ezberlenmesi ve halka daha iyi anlatılması gibi maksatlarla bazı hadisler özel bir isim ile adlandırılmıştır. Bu isimler zikredildiğinde ilgili hadisin

bilinebilmesi için isimli hadislerin tespit edilmesi son derece önemlidir. Özel bir isimle adlandırılan hadis metinlerini ve isimlendirme yöntemine duyulan ihtiyacı tespit etmek suretiyle hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Diğer taraftan hadislerin özel bir adla isimlendirilmesi hadislere has bir durum değildir. Hadislerin yanı sıra bazı ayetlere de özel bir isim verilmiştir.(Baltacı, 2011, 21-46)

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada tarama ve tespit ve yöntemleri kullanılmak suretiyle konu incelemeye tabi tutulacaktır. Hadislerin anlaşılmasına yönelik yapılan çalışmalar sanal programlarda taranıp kendilerine özel bir isim verilen hadisler tespit edilmeye çalışılacak, tespit edilen isimli hadislerin temel hadis kaynaklarındaki yerleri ve sıhhat durumları belirtilecek, bu isimlerin verilmiş sebepleri üzerinde durulmak suretiyle konu incelenecektir. Her bir hadisin isimlendirildiği ilk kaynak ve isimlendirildiği asır tespit edilecek ve hadislere neden isim verildiğinin sebepleri belirlenecektir.

3. Araştırmanın Kaynakları ve Sınırları

Hadislerin isimlendirilmesi çağdaş dönemde ortaya çıkmış nevezuhur bir mesele değildir. Fakat bilindiği kadarıyla bu konuda bugüne kadar Arap dünyasında yapılan bir araştırma dışında müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Irak'ta yayınlanan bu araştırmada alimlerin hadisleri isimlendirme yöntemleri dört bölümde incelenmektedir. Birtakım isimli hadislere yer verilip bir hadisin birden fazla isimlendirilmesi, birden fazla hadisin aynı isimle zikredilmesi üzerinde durulmuş ve özel bir isim ile kayıt altına alınan hadislerin isimlendirilmesinin sebeplerinin olduğu ifade edilmiştir.(İbrahim Salih Mahmud, 2020, 26-50)

Devâsa hadis literatürü içerisinde hadislere özel bir isim verildiği görülmektedir. Çalışmada tespit edilen *isimli hadisler*, hadis şerhleri başta olmak üzere klasik hadis kaynaklarından, fıkha dair eserlerden, kırk hadis edebiyatından ve diğer kaynaklardan yararlanmak suretiyle sırasıyla zikredilecek ve değerlendirilecektir. Fakat çalışmanın sınırını aşmaması için sadece yedi isimli hadis ele alınacak ve bu hadisler neticesinde bir sonuca ulaşılabilecektir.

Diğer taraftan tek tek isimlendirmelerin dışında birçok hadisi bünyesinde barındıran genel isimlendirmeler de mevcuttur. Nitekim hicri üçüncü asırdan itibaren kimi muhaddislerce *İslam'ın* odağı ve özü olarak nitelendirilen birtakım hadisler bir araya getirilip

“*Medâru’l-İslâm*” ismi altında birleştirilmiş ve İslam Dini muhteva bakımından bu hadislerle temellendirilmeye çalışılmıştır.(Çakan, 2020; Çakan, 2020) *Medâru’l-İslâm* şeklindeki isimlendirme birden fazla hadisin tek bir isimle ifadesi olup genel bir isimlendirmeden ibaret olduğundan araştırmamızın sınırlarına dahil değildir. Ayrıca fıkhi hadisler, zühd ve rikak hadisleri, fiten hadisleri gibi bir konuya ait hadisleri ifade etmek üzere kullanılan adlandırmalar da konu kapsamına dahil değildir.

4. İsimli Hadisler

Hadislerin rivayetiyle ilgili temel hadis kaynaklarında olmasa da temel hadis kaynakları üzerine yazılan şerhler, garîbü’l-hadis çalışmaları ve fıkıh kaynakları gibi hadislerin anlaşılması ve yorumlanması sadedinde telif edilen eserlerde bazı hadislerin belirli bir isimle zikredildiği görülmektedir. Bu bölümde tespit edilen bazı isimli hadisler zikredilecek ve değerlendirilecektir.

4.1. Niyet Hadisi

Hiz. Ömer’den nakledilen “Ameller niyetlere göredir.” hadisinin “Hadîsü’n-Niyet” olarak adlandırılmasına ilk defa Abdülazîz el-Buhârî’nin (ö. 730/1330) *Keşfü’l-esrâr fî şerhi Uşûli’l-Pezdevî* adlı şerhinde rastlanmaktadır.(Buhârî, 2/104) Bu tabir Buhârî (ö. 256/870) şarihlerinden Kirmânî’nin (ö. 786/1384) eserinde de bulunmaktadır.(Kirmânî, 1981, 25/96) Zikredilen kaynaklar haricinde VIII. asırdan itibaren literatürde “Hadîsü’n-Niyet” ismi yer almış olup günümüzde âdeti dillere pelesenk olacak derecede iştihar etmiştir. Hadis külliyyatında “حديث النية” şeklinde tarama yapıldığı takdirde *niyet hadisi* isminin kullanıldığı kaynaklar görülmektedir. Bu isim ile aşağıda zikredeceğimiz metnin kastedildiği bağlamdan anlaşılmaktadır.

Ömer b. Hattab (r.a.) Resûlullah’ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “*Ameller niyetlere göredir. Herkes sadece niyetinin karşılığını alır. Her kimin hicreti Allah’a ve Resûlü’ne olursa onun hicreti Allah’a ve Resûlü’nedir. Her kimin hicreti de ele geçireceği bir dünyalık yahut evleneceği bir kadın ise onun da hicreti hangi gaye ile hicret etmiş ise onun içindir.*” (Buhârî, “el-Eymân ve’n-Nuzûr”, 23) Kitabına bu hadisle başlayan Buhârî, lafız farklılıkları olmakla birlikte 8 farklı bölümde bu hadisi zikretmiştir. (Buhârî, “Bedü’l-vahy”, 1; “İmân”, 40; “İtk”, 54; “Menâkıbu’l-Ensâr”, 45; “Nikâh”, 5; “Hiyel”, 1; “Talâk”, 11)

Başta *Kütüb-i Tis’a* olmak üzere temel hadis kaynaklarının pek çoğunda (Mâlik b. Enes, 2004, 1/341; Ahmed b. Hanbel, 1995, 1/303; Dârimî, “Tahâret”, 59; Müslim, “İmâre”, 155; İbn Mâce, “Zühd”,

26; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 11; Tirmizî, "Fedâilü'l-cihâd", 16; Nesâî, “Tahâret”, 60) yer alan bu hadisi, İbn Mendeh'in (ö. 470/1078) tespitine göre Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî'den (ö. 143/761) itibaren üç yüz kişi nakletmiştir. İbn Hacer (ö. 852/1449) yukarıdaki bilgiyi naklettikten sonra kendisinin de o üç yüz isme ilaveten üç isim daha belirlediğini ifade etmektedir. Fakat Yahyâ ile Hz. Peygamber arasında her tabakada yalnızca bir ravi bulunmaktadır.(İbn Hacer el-‘Askalânî, 1414/1993, 2/249)

Niyet kelimesi çekirdek anlamına gelen nevâ kökünden türemiş olup sözlükte “yönelmek, ciddiyet ve kararlılık göstermek” gibi mânâlara gelmektedir. Istilâhî mânâsı ise kalbin Allah'ın rızasını gözeterek fiile yönelmesidir.(İbn Manzûr, 1414, 15/347; Dönmez, 2007, 33/169-172) Hz. Ömer'den rivayet edilen ve hadis metninin içerisindeki her fiilin çekirdeği konumunda olan niyet kelimesinden mülhem olarak ilk defa VIII. asırda Abdülazîz el-Buhârî tarafından “Niyet Hadisi” ismi ile isimlendirilen bu hadis birçok hikmeti muhtevidir ve dinde büyük bir mevkiyi haizdir. Bu hadisten bahsedilirken “Niyet hadisi” ismi zikredilmekte ve muhatapların zihninde tereddütsüz yukarıda metnini sunduğumuz hadis canlanmaktadır.

Niyet hadisi, Buhârî'nin eserinde ilk rivayet olmasının yanı sıra bazı alimlerin kitabının âdetâ Fatiha'sı yahut mukaddimesi konumundadır.(Buḥârî, “Bed'ü'l-vahy”, 1; Nevevî, 2009, 46) Diğer taraftan bazı alimler bu hadisi İslâm'ın üçte biri yahut dörtte biri olarak nitelendirmişler, bazı muhaddisler ise “Medâru'l-İslâm” kavramı ile ifade edilen mana ve muhteva bakımından İslâm'ın temel dayanağı olan hadislerin ilk sırasında zikretmişlerdir.(Nevevî, 1990, 624)

Hadislerin ekseriyetinin mana ile rivayet edilmesi sebebiyle rivayetler arasında lafız farklılıkları olabilmektedir. “Niyet hadisi” ismi ile meşhur olmuş bu hadiste de lafız farklılıkları mevcuttur. Nitekim bazı tariklerde **إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ** (Ahmed b. Hanbel, 1995, 1/303) lafzı yer alırken bazı tariklerde niyet kelimesinin çoğulu olan **بِالنِّيَّاتِ** kelimesi geçmektedir.(Buḥârî, “Bed'ü'l-vahy”, 1) Bazı rivayetlerde **إِنَّمَا** sîgası bulunmamaktadır.(İbn Hibbân, 1408/1988, 4/359) Her ne kadar rivayetler arasında takdim-tehir, ihtisar ve müteradif kelimeler olsa da bunlar hadisin anlatmak istediği ifadeyi değiştirmemektedir. Farklı ifadelerle aynı anlam kastedilmiştir. Dolayısıyla niyet hadisi ismi ile yukarıda ifade edilen farklı tarikler değil de bu tariklerin işaret ettiği hadis metni kastedilmiş olmaktadır.

Aynı zamanda “Niyet Hadisi” fıkhn özünü tanımlamaya yeter bulunan beş külli kaideden biri olan “Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir”(Ahmet Cevdet Paşa, 1884, 124) şeklindeki mecelle kaidesine kaynaklık ederek hadislerin yaşama iç içeliğini ve hukuktaki konumunu göstermektedir.(Özafşar, 2017, 131-150) Bu hadisin Ümm-ü Kays isimli bir kadın için hicret eden kişi hakkında vârid olduğu ifade edilse de sebebin hususi olması, mananın umumi olmasına mâni olmadığından niyet hadisi evrensel niteliğini sürdürmektedir.(Köycü, 2019, 367-377; Tuğlu, 2012, 9-25; Çakan, 2020, 19-41; Erdim, 2019, 226-260)

Niyet hadisi, anlaşılması ve yorumlanması, halka arz edilmesi ve kolay ezberlenmesi maksadıyla *niyet* ismine layık görülmüştür. İsmi ile müsemma olan bu hadisin, *niyet hadisi* ismi ile zikredilmesi geleneği devam etmekte ve akademik çalışmalarda kolaylık sağlamaktadır.(Korkmazer - Ahatlı, 2018, 7; Şavlı, 2018, 305)

4.2. Cibrîl Hadisi

İslâm, iman ve ihsan kavramlarının yanı sıra kıyametin alametleri konularını kapsayan rivayetin “Hadîsü Cibrîl” olarak isimlendirilmesi ilk defa Şâfiî fakihî ve muhaddis olan Mervezî'nin (ö. 294/906) *Ta'zîmü kadri's-şalât* adlı eserinde geçmektedir.(Mervezî, 1986, 1/392) Daha sonrasında bilhassa şerhler olmak üzere müteaddit kaynaklarda *Cibrîl hadisi* ismi zikredilmiş olup bu isim son derece yaygınlık kazanmıştır. Hadis literatüründe yapılan taramada حديث جبريل ifadesinin yer aldığı tekrarlar ve dipnotlarla birlikte 2163 netice elde edilmiştir. Bunların çoğunluğu şerhler ve akaid alanındaki eserlerde yer almaktadır. Bu sayı mutlak bir kesinlik ifade etmemekle birlikte bu ismin ne derece meşhur olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu rivayet *Cibrîl hadisi* isminin yanı sıra *iman hadisi* olarak da adlandırılmaktadır.(İbn 'Adî, 8/225; İbn Batta, 3/150) Fakat bu isimle meşhur olmamıştır ki bugün *iman hadisi* denildiği takdirde hadis ilmiyle hemhal olanlar haricinde hangi hadisin zikredildiği anlaşılmamaktadır. “Cibril Hadisi” ismiyle meşhur olan hadisin metni şöyledir:

H. Ömer (r.a.) şöyle anlatmıştır: “Bir gün Resûlullah'ın yanında iken elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah ve üzerinde herhangi bir yolculuk belirtisi olmayan ve içimizde hiç kimsenin tanımadığı bir adam çıkageldi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna oturdu; dizlerini onun dizlerine dayayıp ellerini de kendi uylukları üzerine koydu ve ‘Ey Muhammed! Bana İslâm'ı anlat.’ dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İslâm; Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna

şahitlik etmen, namazı kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve güç yetirebilirsen haccetmendir.” Bu sözler üzerine adam, ‘Doğru söyledin!’ dedi. Biz ise adamın hem soru sorup hem de onu tasdik etmesine hayret ettik. Sonra ‘Bana İman’ı anlat!’ dedi. Resûlullah şöyle buyurdu: “İman; Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve hayır ve şerriyle kadere inanmandır.” Adam yine ‘Doğru söyledin!’ deyip ‘Bana ihsanı anlat.’ dedi. Resûlullah şöyle buyurdu: “İhsan; Allah’ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Zira sen O’nu görmesen de O seni görmektedir.” Daha sonra o zât ‘Bana kıyameti anlat.’ dediğinde Resûlullah, “Bu konuda kendisine soru sorulan kimse, soruyu sorandan daha bilgili değildir.” dedi. Adam ‘O halde bana onun alâmetlerini söyle.’ deyince Nebiyy-i Ekrem şöyle buyurdu: “Cariyenin kendi efendisini doğurması ve yalın ayak, çıplak koyun çobanlarının yüksek binaları yapmakta birbirleriyle yarıştıklarını görmendir.” Sonra o zât gitti. Ben (Ömer) bir süre hayretler içinde bekledim ve nihayetinde Resûlullah bana: “Ey Ömer, o soru soranın kim olduğunu biliyor musun?” dedi. Ben, ‘Allah ve Resûlü en iyisini bilir.’ dediğimde şöyle buyurdu: “O, Cibrîl idi. Size dininizi öğretmeye gelmişti.”(Müslim, “İmân”, 1) Müslim (ö. 261/875) metodu gereği rivayetleri derecelendirmeye tabi tutup sıhhat bakımından en üst derecede gördüğü rivayeti ilgili babın ilk sırasında zikretmektedir. Cibrîl hadisinde de daha sahih, daha güvenilir olarak gördüğü rivayeti İmân babının ilk rivayeti olarak zikretmiştir. Daha sonrasında ilk rivayeti destekleme mahiyetinde güvenilirlik derecesi tartışılabilir diğer rivayetleri şahit veya mütabi olarak sıralamıştır.

Başta Kütüb-i Sitte olmak üzere pek çok kaynakta yer alan bu rivayet Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre ve Ebû Zerr başta olmak üzere pek çok sahabîden nakledilmiştir.(Buhârî, “İmân”, 37; İbn Mâce, “Mukaddime”, 9; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 17; Tirmizî, “İmân”, 4; Nesâî, “İman”, 6) Kettânî (ö. 1927) lafız veya mâna bakımından mütevatir kabul ettiği hadisleri topladığı eserinde Cibrîl hadisini on üçüncü sırada zikretmiştir ve 8 sahabi ravisini tespit etmiştir. (Kettânî, 1983, 42) Bekir Tatlı ise doktora tezinde Cibrîl hadisinin tariklerini okuma, kıyaslama ve tasnif kolaylığı gerekçeleriyle Buhârî öncesi dönem ve Buhârî sonrası dönem olmak üzere iki başlıkta incelemiştir. Bu hadisin Buhârî öncesi dönemde 9 sahabî ravisini, Buhârî sonrası dönemde ise şüpheli olarak gördüğü iki rivayet haricinde 7 sahabî ravisini tespit etmiştir. İki dönem birlikte değerlendirildiğinde bu hadisin 11 sahabî ravisini tespit edilmiştir.(Tatlı, 2005, 54-187) Alimler bu hadisin sahih

olduğu hususunda ittifak edip sıhhati hakkında bir kuşku duymamışlar ve onu delil olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Pek çok tariki bulunan Cibrîl hadisinin sahih rivayetlerinin yanı sıra hasen ve zayıf rivayetleri de bulunmaktadır.(Ahmed b. Hanbel, 1995, 1/315; Ebû Hanîfe, 1419/1999, 82) Dolayısıyla *parçacı* bir yaklaşımla bu rivayetin salt bazı fiten unsurları içkin oluşundan ya da zayıf bir tarikenden hareketle uydurma veya zayıf olduğunu söylemek doğru değildir. Çağdaş dönemde Cibrîl hadisine karşı Fazlur Rahman (ö. 1988) ve Hayri Kırbasoğlu tarafından Cibrîl hadisinin rivayetleri arasında ciddi problemlerin olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.(Kırbasoğlu, 2018, 207; Fazlur Rahman, 2000, 153) Bu değerlendirmeler parçacı bir yaklaşımı esas aldığından dolayı tek başına ele alınmamalıdır. Bir hadis incelenirken bütün tarikleri hem isnad hem de metin yönüyle ele alınmalı ve bütüncül bir şekilde değerlendirilmelidir.(Acar, 2011, 78-104) “Ümmü’l-ehâdis” yani hadislerin anası olarak nitelendirilen *Cibrîl hadisi* aynı zamanda dinin temelini oluşturan “Medâru’l-İslâm” nitelikli hadislerin arasında da yer almaktadır.(Nevevî, 1990, 633) Müslim başta olmak üzere bazı alimler kitaplarına Cibrîl hadisi ile başlayarak ona verdikleri değeri göstermişlerdir.(Müslim, “İmân”, 1)

Birden çok isnadla rivayet edilen ve uzunca bir metni bulunan *Cibrîl hadisi* pek çok hadiste olduğu gibi manen rivayet edildiğinden tarikler arasında lafız farklılıkları bulunabilmektedir. Rivayetlerin bazısında yukarıda zikrettiğimiz metindeki gibi bir ön bilgi bulunurken bazısında ihtisar yahut başka maksatlarla bu bilgiler yer almamıştır. Cibrîl’in (a.s.) sorduğu İslâm-iman-ihsan sırasında farklılıklar vardır. İslâm içerisinde zikredilen hac hususu, iman konusunda ise kader konusu bazı rivayetlerde nakledilmemiştir. Bunlarla birlikte mana ile rivayetin bir neticesi olarak aynı anlamı ihtiva eden müteradif kelimelere yer verilmiştir. Diğer taraftan Cibrîl hadisinin birkaç tarikinde Cibrîl’in (a.s.) Dihyetu’l-Kelbî (r.a.) suretinde geldiği ifade edilse de Cibrîl hadisinde gelen zât Dihye değil de başka bir insana temessül etmiştir. Son olarak bazı rivayetlerin sonunda kıyametin zamanıyla birlikte beş hususun da bilinmeyeceği nakledilip Lokman sûresinin 34. ayeti zikredilir.(Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, 2011, el-Lokmân 31/34) Netice itibariyle Cibrîl hadisinin farklı tariklerinde müteradif kelimeler, ihtisar, takdim-tehir, ziyade-noksan vb. gerekçelerle lafız farklılıkları mevcuttur. Fakat

genel itibarıyla bu lafız farklılıkları manada köklü bir değişikliğe sebebiyet vermemiştir.(Tatlı, 2005, 54-187)

Pek çok sahabiden nakledilen ve dini öğretmek için gelen zâtın ismiyle isimlendirilen hadis ilk defa III. asırda Mervezî tarafından “Cibril hadisi” ismi ile isimlendirilmiş ve bu isimle tanınır hâle gelmiştir. (Mervezî, 1986, 1/392) Bu hadis gerek Müslümanın hayatında düstur edinmesi gereken ilkeler bakımından gerekse kıyamet ve göstergelerinden haber vermesi, dini öğretmesi ve hayatın her alanında nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiği hususlarında örneklik teşkil etmesi bakımından büyük bir önemi haizdir. Böylesine zengin bir içeriği olan bu hadisin halka arz edilmesi önemlidir. Uzunca bir metne sahip olması, kolay bir şekilde anlaşılıp yorumlanması ve halka daha iyi anlatılması sebepleriyle Cibrîl hadisi isimlendirilmeye tabi tutulmuştur. Kendisine çok fazla atıfta bulunulan ve metni de oldukça uzun olan bir rivayetin herkesin aynı şeyi anlayacağı tarzda bir isimle adlandırılması ve adeta rumuz şeklinde atıf yapılması günümüzde de bilimsel çalışmalarda bir kolaylık sağlamaktadır.

4.3. Sekaleyn Hadisi

İki değerli emanet anlamındaki sekaleyn kelimesiyle Allah’ın Kitabı ve Resûlullah’ın Ehl-i Beyt’inin kastedildiği rivayetin “Sekaleyn Hadisi” olarak isimlendirilişine ilk defa İbnü’l-Vezîr’in (ö. 840/1436) *el-‘Avâşım ve’l-kavâşım fi’z-zeb ‘an sünneti Ebi’l-Ğāsım* adlı eserinde yer verilmektedir.(İbnu’l-Vezîr, 1415/1994, 1/178) Sekaleyn kelimesinin geçtiği rivayetlerde bırakılan emanet Allah’ın Kitabı ve Ehl-i Beyt’i olarak ifade edilmektedir. Kitap ve Sünnet’in ve sadece Kitab’ın bırakıldığını ifade eden rivayetlerde sekaleyn kelimesi bulunmamaktadır. Sekaleyn hadisi ismi ile adlandırılan hadis Dârimî’nin (ö. 255/869) *Müsned*’inde şu şekilde geçmektedir:

Zeyd b. Erkam’dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v) konuşma yapmak üzere ayağa kalkıp Allah'a hamdettikten sonra şöyle buyurdu: “*Ey insanlar! Ben de bir beşerim. Rabb’imin elçisinin gelmesi ve benim de davetine icabet etmem yakındır. Ben size iki değerli şey bırakıyorum; Bunlardan ilki Allah’ın kitabıdır ki onda, hidayet ve nur vardır. Allah’ın kitabını alın ve ona sımsıkı sarılın.* (Böylece insanları Allah’ın kitabına teşvik edip ona yönlendirdi.) Sonra sözüne devam ederek şöyle buyurdu ve bunu üç defa tekrar etti: *(Bunların ikincisi ise) Ehl-i Beyt’imdir. Ehl-i Beyt’im konusunda size Allah’ı hatırlatıyorum.*”(Dârimî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 1)

Zeyd b. Erkam (ö. 68/688), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94), Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) başta olmak üzere elliden fazla sahâbîden rivayet edilen(Zirek, 1998, 24-95) hadis Kütüb-ü Tis'a'dan Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i, Müslim'in *el-Câmi'u'l-müsned*'i ve Tirmizî'nin *el-Câmi'u'l-muhtaşar*'ında yer almaktadır.(Ahmed b. Hanbel, 17/170; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 36; Tirmizî, "Menâkıb", 42) Senedi muttasıl ve ravileri sika olduğundan bu hadis sahihtir.(Tirmizî, "Menâkıb", 42)

Ağır olmak manasındaki ثَقَل/sikal kökünden türeyen ve iki değerli emanet anlamına gelen sekaleyn(Öz, 2009, 36/36/325-326) kelimesi ile Allah'ın Kitabı ve Ehl-i Beyt'i kastedilmektedir. Sekaleyn hadisinin bazı rivayetlerinde Resûlullah'ın bu konuşmayı Gadîr-i Hûm denilen yerde yaptığı zikredilir.(Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 36) Bazı rivayetlerin sonunda rivayette bulunan ravi, Resûlullah'ın hanımlarının da Ehl-i Beyt'ten olduğu fakat asıl Ehl-i Beyt'in kendilerine sadakanın haram kılındığı kimseler olduğu,(Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 36) bazı rivayetlerde ise onun hanımlarının Ehl-i Beyt'ten olmadığı nakledilmiştir.(Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 37) Fakat bu ifadeler hadisin ravisinin açıklamalarıdır. Bazı tariklerde *إِنِّي تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا* yerine *إِنِّي تَرَكْتُ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ* ifadesi yer almaktadır.(Tirmizî, "Menâkıb", 42) Allah'ın Kitabı ve Ehl-i Beyt'in Kevser Havz'ında Rasûlullah'a kavuşuncaya kadar birbirinden ayrılmayacakları şeklinde ifadelerin olduğu varyantlar da mevcuttur.(Ahmed b. Hanbel, 1995, 17/170) Rivayetler arasında farklılıklar olmasına rağmen sekaleyn'in Allah'ın Kitabı ve Ehl-i Beyt olması yönüyle ortak bir muhtevada buluşulmaktadır.

Sekaleyn hadisi olarak isimlendirilen hadis Allah'ın Kitabı ve Ehl-i Beyt'i ifadelerini haizdir. Allah'ın Kitabı ile Peygamber'in sünnetinin birlikte formüle edildiği rivayetlerin yanı sıra (Mâlik b. Enes, "Kader", 3) sadece Allah'ın Kitabı (Müslim, "Hac", 147; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56) olarak formüle edilen rivayetler de mevcuttur. Bu farklı üç rivayeti tek bir rivayet şeklinde değerlendirenler sekaleyn hadisinde birtakım problemler olduğunu ileri sürebilmektedir. Nitekim Bünyamin Erul, Rasûlullah'ın ümmetine bıraktığı rehberleri muhtevi rivayetin Allah'ın Kitabı; Allah'ın Kitabı ve Ehl-i Beyt'i; Allah'ın Kitabı ve Peygamber'in sünneti şeklinde üç farklı kategoride rivayet edildiğini, bu versiyonların birbiriyle çeliştiğini, Sünnî ve Şîî alimlerin kendi mezheplerine uygun olan versiyonu kabul ettiğini, uygun olmayanı ise ya reddedip ya da teville gittiklerini serdetmektedir. (Erul, 2007, 9-33) Bununla birlikte bırakılan rehberin sadece Kitap olarak ifade edildiği

rivayetin esas rivayet olduğu; Kitap-sünnet ve Ehl-i Beyt şeklinde kategorize edilen rivayetlerin isnadının olmaması, ravilerinin mecruh olması, tearuza sebebiyet vermesi ve sünnet ile ehl-i beyt ifadelerinin idrac edilmiş olabileceğini dile getirip problemleri olduğuna işaret etmiştir.(Erul, 2019, 55-70) Bünyamin Erul'un sekaleyn hadisi hakkındaki tespitlerinin değerlendirmeye tabi tutulmuş ve tartışmaya açılmıştır.(Acar, 2002, 154-158) Fakat bu rivayetlerin her birinin farklı zaman ve mekânlar ile farklı bağlamlarda zikredilmiş olabileceği ihtimali vardır. Dolayısıyla rivayetler arasında bir çelişki veya idrac bulunmamaktadır.

Sekaleyn hadisinde insanların Kur'ân'ı rehber edinmeleri ve Ehl-i Beyt'e yani Rasûlullah'ın aile fertlerine ihtimam gösterilmesi gerektiği salık verilmektedir. Ehl-i Beyt'e gösterilen ihtimam onların Rasûlullah'ın yakınları olması ve ondan sonra sünnetini aktarması dolayısıyladır. Yoksa onlara siyasi bir rol biçmek için değildir.

Diğer taraftan bu hadisin Şii literatüründe önemli bir konumu vardır. Şia imamet anlayışını ve siyasî görüşlerini temellendirmek için bu hadise farklı bir anlam yükleyebilmektedir.(Zirek, 1998, 262-265) Fakat Şia'nın böyle bir düşünceye meyletmesi dolayısıyla sekaleyn hadisinin geçersizliğini ispatlama uğraşı doğru bir yaklaşım değildir.

Pek çok sahabiden rivayet edilen ve Allah'ın Kitab'ının ve Ehl-i Beyt'inin ifade edildiği kelime ile ilk kez IX. asırda İbnü'l-Vezîr tarafından "Sekaleyn hadisi" ismi ile isimlendirilen hadis, hem Ehl-i Sünnet hem de Şia nazarında popülarite kazanmış ve ihtilaflara sebep olmuştur. Hassaten sünnet eksenli tartışmalarda kendisine çok fazla atıf yapılması nedeniyle de bir kolaylık sağlanması düşüncesiyle isimlendirilmeye tabi tutulmuştur. Elbette bir rivayetin herhangi bir isimle adlandırılabilmesi için en azından muhteva olarak muhatapların aynı şeyi anlamaları icap eder ki, Sakaleyn hadisi denilince yukarıda metnini verdiğimiz rivayet anlaşılmalıdır. Nitekim internette mezkûr isimle yapılan aramalarda çok sayıda kullanıma rastlamak mümkündür. Hatta Wikipedia maddeleri arasına girmiştir.("Sekaleyn Hadisi", 2024)

4.4. A'râbî Hadisi

Bir bedevînin mescide bevletmesi olayını içeren hadisin "Hadisü'l-A'râbî" olarak isimlendirilmesi ilk defa el-Herevî'nin (ö. 224/838) *Ġarîbü'l-ħadîs* adlı eserinde yer almaktadır.(Ebû 'Ubeyd, 1384/1964, 2/111) Üçüncü asırdan sonra ise pek çok kaynakta bu

isme yer verilmektedir. Çok sayıda rivayette Hz. Peygamber'in muhatabı olarak a'râbî cins ismine rastlanılmasına mukabil *Hadisü'l-A'râbî* denilince mescide bevl olayının anlatıldığı rivayet akla gelmektedir. A'râbî hadisi ismi ile bilinen hadis Sahîh-i Buhârî'de şu şekilde geçmektedir:

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre; bir bedevî mescide bevletti. Sahabe bedevîyi azarlamaya başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: *"Onu serbest bırakın ve bevlettiği yere bir kova su veya büyük bir kova su dökün. Siz kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz, zorlaştırıcılar olarak gönderilmediniz."*(Buḥârî, "Vudû", 58)

Ebû Hureyre ve Enes b. Mâlik'den nakledilen rivayet Kütüb-i Tis'a başta olmak üzere pek çok kaynakta yer almaktadır ve sahih bir hadistir.(Mâlik b. Enes, "Tahâret", 111; Aḥmed b. Hanbel, 1995, 13/209; Dârimî, "Vudû", 62; Müslim, "Tahâret", 98; İbn Mâce, "Tahâret", 78; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 133; Tirmizî, "Tahâret", 112; Nesâî, "Tahâret", 44)

Bazı rivayetlerde A'râbî'nin mescide gelip Allah'a yalnızca kendisine ve Muhammed'e mağfiret etmesi için dua ettiği, Resûlullah'ın da geniş olanı daraltmaması şeklinde onu uyardığı sonrasında ise A'râbî'nin mescidin bir kenarına geçip bevlettiği zikredilir.(Tirmizî, "Tahâret", 112) Bazı tariklerde bevledinceye kadar o kişiye dokunulmaması şeklinde sahabeye uyarı; mescitlerin Allah'ı zikretmek, namaz kılmak ve Kur'ân okumak için inşa edildiği ve bu tür şeylerin yapılmayacağı şeklinde de bedeviye Resûlullah'tan bir uyarı vardır.(Müslim, "Tahâret", 100) Bevlettikten sonra a'râbî'nin suçunu anladığı bu sebeple mağfiret dilediği zikredilir. Su dökülecek kap zikredilirken دَلْوًا، سَجْلًا، دَلْوًا lafızları kullanılabilir. Tariklerin bazısında suyu Resûlullah'ın döktüğü.(Dârimî, "Vudû", 62) zikredilse de rivayetlerin geneline bakıldığında bir başkası tarafından döküldüğü anlaşılmaktadır. Her ne kadar lafız farklılıkları olsa da hadisten çıkarılacak manada bir değişiklik yoktur.

Ebû Hureyre ve Enes b. Mâlik'den rivayet edilen hadis, bu olaya sebep olan kişinin sıfatından mülhem olarak ilk kez III. asırda el-Herevî tarafından "A'râbî hadisi" ismi ile kayıtlandırılmıştır. Hadis gerek toplumda karşılaşılan olumsuz olaylara karşı nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiği gerekse fıkhîteki birtakım hükümlerin çıkarılmasına delil teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bundan dolayı sık sık zikredilmiş ve atıfta bulunulmuştur. Bunun bir neticesi olarak da bu isme isme medar olmuştur.

4.5. Musarrât Hadisi

Alışveriş akdinde tarafların zarara uğramalarını engellemek maksadıyla zikredilen hadisin “Hadîsü’l-Musarrât” olarak isimlendirilişine ilk olarak eş-Şâfi’î’nin (ö. 204/820) *İhtilâfî’l-ḥadîs* adlı eserinde rastlanmaktadır.(Şâfi’î, 1990, 8/665) Onun ardından pek çok kaynakta bu isim zikredilmiştir ve hadis bu isimle meşhur olmuştur. Tasnif devrinin ilk dönemlerinden itibaren “Musarrât Hadisi” ismiyle anılan sonrasında bu isimle iştihar etmiş olan hadis Sahîh-i Buhârî’de şu şekilde geçmektedir:

Ebû Hureyre’den nakledildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmaktadır: “*Kim memesinde sütü biriktirilmiş bir koyun satın alır, sonra da onu sağarsa (ve kandırıldığını anlarsa) dilerse duruma rıza gösterip koyunu elinde tutar, dilerse de duruma razı olmaz (ve koyunu iade eder) ve koyunu sağması karşılığında bir sâ‘ hurma verir.*” (Buḥârî, “Büyû”, 65)

Musarrât hadisi Abdullah b. Mes’ûd (ö. 32/652-53), Ebû Hureyre (ö. 58/678) ve İbn Ömer’den (ö. 73/693) rivayet edilen sahih bir hadis olup Kütüb-i Sitte’nin tamamında ve pek çok kaynakta yer almaktadır.(Aḥmed b. Ḥanbel, 1995, 12/335; Müslim, “Büyû”, 23; İbn Mâce, “Ticârât”, 42; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 46; Tirmizî, “Büyû”, 29; Nesâî, “Büyû”, 14)

Diğer taraftan rivayetlerde birtakım lafız farklılıkları mevcuttur. Şöyle ki rivayetlerin bir kısmında sütü bol gözüksün diye birkaç gün sağılmayan hayvan ifade edilirken herhangi bir kayıtlandırılmaya gidilmeden doğrudan *مُصْرَاءَ* kelimesi, bir kısmında *غَنَمًا* veya *شَاءَ* kelimeleri, bir kısmında ise bu hayvan koyun ya da deve olarak zikredilmiştir.(Aḥmed b. Ḥanbel, 1995, 31/117; Buḥârî, “Büyû”, 64) Bazı tariklerde *مُصْرَاءَ* kelimesi yerine aynı anlama gelen *مُحَفَّلَةً* kelimesi kullanılmıştır.(İbn Mâce, “Ticârât”, 42) Bunların yanı sıra muhayyerliğin 3 günle sınırlı tutulduğu tarikler de mevcuttur. Rivayetlerin genelinde akde konu olan hayvan bir ölçek hurma ile iade edilebileceği zikredilirken bazılarında *صَاعًا مِنْ طَعَامٍ لَا سَمْرَاءَ* (buğday olmayan bir gıda maddesi) ile iade edilebileceği zikredilmiştir.(Tirmizî, “Büyû”, 29) Fakat bütün bu farklılıklar hadis ile anlatılmak istenen maksadı değiştirmemiştir. Farklı lafızlarla aynı anlam ifade edilmiştir.

Diğer taraftan bir hadisin *sahih* olması onun *mamulün bih* yani amel edilen bir hadis olduğu anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda zayıf bir hadisle de amel

edilebilmektedir.(Polat, 2017, 103-126) Sahih bir hadisle amel edilip edilemeyeceği konusunda da ihtilaflar ortaya çıkabilmektedir. Musarrât hadisi Hanefî fakihleri tarafından kıyasa aykırı olması gibi gerekçelerle amel edilmeyen;(°Aynî, 11/270-271) Şâfiî,(Mâverdi, 1419-1999, 5/236) Mâlikî(İbnü'l-°Arabî, 1992, 852) ve Hanbelî fakihleri(İbn Kudâme el-Mağdisî, 1414/1994, 2/47) tarafından ise amel edilen hadisler içerisinde değerlendirilmiştir.(Ümütlü, 2020, 317-326) Bu açıdan musarrât hadisi sık sık atıfta bulunulan ve tartışmaya medar olan hadisler içerisinde yer almaktadır.

Ebû Hureyre, Abdullah b. Mes'ûd ve İbn Ömer'den nakledilen ve hadis metninin içerisindeki sütünün bol gözükmeye amacıyla satılmadan kısa bir süre önce sağılmayan hayvanı ifade eden Musarrât kelimesinden ilham alınarak ilk defa üçüncü asırda eş-Şâfiî tarafından "Musarrât hadisi" ismi ile isimlendirilmiştir. (Şâfiî, 1990, 8/665) Onun ardından müteaddit kaynaklarda bu isim zikredilmiştir. Düşüncemize göre isimlendirilmesinin sebebi amel edilmesi noktasında farklı yorumların olması nedeniyle tartışmaya konu olması ve sıklıkla atıfta bulunulmasıdır.

4.6. Kahkaha Hadisi

Kahkahanın namaza ve abdeste etkisini ortaya koyan hadisin "Hadîsü'l-Kahkaha" olarak adlandırılışına ilk defa Hanefî âlimi Cessâs'ın (ö. 370/981) yazdığı *el-Fuşûl fi'l-uşûl*' adlı eserinde rastlamaktayız.(Ceşşâs, 1414/1994, 1/188)

Kütüb-i Tis'a'da yer almayan kahkaha hadisi Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ile eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Âşâr*'larında, Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/826-27) ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'lerinde, Dârakuṭnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında ve pek çok kaynakta yer almaktadır.(Ebû Yûsuf, 1355, 28; Şeybânî, 1413/1993, 1/421; 'Abdurrazzâk, 1403, 2/376; İbn Ebî Şeybe, 1409, 1/340; Dârakuṭnî, 2005, 1/295; Ebû Nu'aym, 1994, 222; Beyhakî, 1424/2003, 1/225) Kahkaha hadisi ismi ile isimlendirilen hadis Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'l-Âşâr*'ında şu şekilde geçmektedir:

Yûsuf → Ya'kub b. İbrâhîm → Ebû Hanîfe → Mansûr → Hasan el-Basrî → Ma'bed'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah ile namaz kılariken âmâ bir adam geldi ve namaz kılmak istedi, o esnada bir tümseğe takıldı ve düştü. Bazı insanlar bu duruma kahkaha ile

güldüler. Nebî (s.a.v) namazı kıldırınca şöyle buyurdu: “*Kahkaha ile gülenler yeniden abdest alsın ve namazını iade etsin.*” (Ebû Yûsuf, 1355, 28.)

Bu rivayetin Ma’bed el-Huzâî, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Câbir b. Abdullah, Ebû Musa el-Eş’arî, İmrân b. Husayn, Ebü’l-Melîh ve Abdullah b. Mes’ûd’dan gelen merfu tariklerinin yanı sıra Ebû Âliye, Hasan Basrî, İbrahim en-Nehaî ve İbn Şihâb ez-Zühri’den gelen mürsel tarikleri de mevcuttur. Fakat bu rivayetlerin her biri senedlerinde ınkıta olması veya ravilerinin zayıf olması dolayısıyla zayıf kabul edilmiştir. Yukarıda tam metnini verdiğimiz rivayette ise Ma’bed’in rivayet zincirine sonradan ilave edildiği ya da bu kişinin tabiinden Ma’bed el-Cühenî olduğu noktasında görüş beyan edilse de bahsedilen kişi sahabî olan Ma’bed el-Huzâî’dir. (Türkmânî, 2018, 88)

Rivayetler arasında muhtevaya etki eden lafız farklılıkları mevcuttur. Rivayetlerin bir kısmında namazda kahkaha ile gülen kimsenin abdestini ve namazını tazelemesi gerektiği; bir kısmında ise tekrar abdest almadan namazını iade etmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu noktada mezhepler arasında ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Her mezhep kendi görüşüne uygun olan rivayeti alıp ona göre bir hükme gitmiştir. (Kahraman, 2010, 74-91)

Zayıf bir rivayet olsa da Hanefiler tarafından birden çok isnadla rivayet edilmesi (*turukunun teaddüdü*) sebebiyle kahkaha ile gülen kimsenin abdestinin ve namazının bozulacağı kanaati benimsenmiştir. Kahkaha hadisi Hanefilerin, bir konuda zayıf da olsa hadis bulunduğu zaman kıyası terk edip hadis ile amel edişlerine örnek teşkil etmektedir. (Türkmânî, 2018, 88) Şafîî, Mâlikî ve Hanbeliler tarafından ise bu rivayetin zayıf olması dolayısıyla delil teşkil etmeyeceği ve kahkaha ile gülen bir kimsenin abdest almadan namazını iade edeceği görüşü benimsenmiş ve gülen bir kimsenin namazının bozulacağı noktasında ise ittifak edilmiştir. (Kahraman, 2010, 73-92)

Birçok ravi tarafından farklı senedlerle nakledilen ve hadis metninin içerisindeki kahkaha kelimesinden mülhem olarak ilk defa IV. asırda Cessâs tarafından “Kahkaha hadisi” olarak isimlendirilen rivayete zayıf bir rivayet olup mezheplerce delil teşkil edip etmemesi bakımından birtakım ihtilaflara sebebiyet verdiği için dolayı fıkıh literatüründe sık sık atıfta bulunulmuştur. Bu rivayetin isimlendirilmesi atıfta kolaylık sağlamaktadır.

4.7. Kulleteyn Hadisi

Belirli bir miktara ulaşan suyun temiz olduğuna işaret eden hadisin “Hadîsü'l-Kulleteyn” olarak isimlendirilmesi ilk defa İbnü'l-Münzir'in (ö. 318/930 [?]) *el-Evsat fi's-sünen ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf* adlı eserinde görülmektedir.(İbnu'l-Munzir, 1405/1985, 1/270) Daha sonrasında Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Me'âni'l-âşâr*'ı başta olmak üzere pek çok kaynakta bu ifadeye yer verilmiştir.(Tahâvî, 1994, 1/16) Kulleteyn hadisi Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde şu şekilde geçmektedir:

Muhammed b. Alâ → Ebu Üsâme → Velid b. Kesir → Muhammed b. Cafer → Abdullah b. Abdullah b. Ömer → Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre; Resûlullah'a (s.a.v.) ehli ve yabanî hayvanların kullandığı suyun durumu soruldu. Resûlullah şöyle buyurdu: “İki kulle miktarında olan su pislik tutmaz.”(Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 32)

Abdullah b. Ömer'den gelen merfu tariklerinin yanı sıra İbn Cüreyc ve Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer'den gelen mürsel tarikleri de bulunan rivayet Kütüb-i Tis'a' öncesi ve sonrası pek çok eserde yer almaktadır.(Tayâlisî, 1419/1999, 3/460; Abdurrazzâk, 1403, 1/79; İbn Ebî Şeybe, 1409, 1/133; Ahmed b. Hanbel, 1995, 8/211; Dârimî, “Tahâret”, 55; İbn Mâce, “Tahâret”, 75; Tirmizî, “Tahâret”, 50; Nesâî, “Tahâret”, 44) Yukarıda zikrettiğimiz rivayetin senedinde bulunan Ebû Üsâme ve Velid b. Kesir genel itibariyle sika kabul edilse de tenkide tabi tutulduğundan dolayı hasen bir hadistir.(Tirmizî, “Tahâret”, 50) Bununla birlikte zayıf tarikleri de mevcuttur. Recep Aslan Kulleteyn hadisini isnad ve metin açısından incelemiştir. Hadisin 11 farklı metin öbeğini tespit etmiştir. Hadisin varyantlarını mukayese ederek temelde manayı değiştirecek lafız farklılıkları bulunmadığı ve tariklerin çoğunun hasen olduğu görüşüne ulaşmıştır.(Aslan, 2011, 139-157)

Kulleteyn hadisinin tarikleri arasında birtakım lafız farklılıkları mevcuttur. Tariklerin bir kısmında suyun ıssız çöllerde bulunduğunu ifade etmek için بِالْفَلَاةِ مِنَ الْأَرْضِ ifadesi geçmektedir.(Ahmed b. Hanbel, 1995, 8/422) يَلْغُ yerine خَبِثْ, نَجَسْ yerine يَلْغُ kelimeleri kullanılabilir. (İbn Ebî Şeybe, 1409, 1/133) Rivayetlerin genelinde su miktarının iki kulle olacağı قُلَّتَيْنِ ifadesi ile belirtilirken bazı rivayetlerde iki kulle miktarı manasında قُلَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا, bazı rivayetlerde ise iki veya üç kulle manasında قُدْرَ قُلَّتَيْنِ verilmektedir.(Ahmed b. Hanbel, 1995, 8/374; 10/100)

Kulleteyn hadisi ile amel edip etmeme noktasında alimler arasında ihtilaf ortaya çıkmıştır. Alimlerin geneli rivayetler arasında isnad ve metin açısından çelişkiler olup zayıf bir rivayet olduğu, kulle miktarının belli olmaması ve bu miktarı tayin konusunda örfe göre hareket edilmesi gerektiği sebepleriyle kulleteyn hadisi ile amel etmemişlerdir.(Aslan, 2011, 157-161) Şâfiî ise suya pislik karışması durumunda suyun vasıflarından birini (renk-koku-tat) kaybetmediğinde kulleteyn hadisi doğrultusunda bir hükme gitmiş ve bu hadisle amel etmiştir.(Kâsânî, 1986, 1/71)

Abdullah b. Ömer'den farklı isnatlarla rivayet edilen ve hadis metninin içerisindeki güçlü bir erkeğin taşıyabileceği su küpü anlamına gelen kulleteyn kelimesinden mülhem olarak ilk defa IV. asırda İbnü'l-Münzir tarafından "Kulleteyn Hadisi" ismi ile isimlendirilen hadis bu isimle bilinir hâle gelmiştir. Temizlik konusunda ilkelerden birini barındırması ve amel edilip edilmemesi hususunda ihtilaf oluşturması sebepleriyle mütemâdiyen atıfta bulunulan, dolayısıyla da isme medar olan bir hadistir.

Buraya kadar isimlendirilmeye tabi tutulan bazı hadisleri değerlendirdik. Fakat isimlendirilen hadisler bunlarla sınırlı değildir. Şüphesiz örnek kabilinden zikrettiğimiz bu isimli hadislere benzer başka hadisler de vardır. Mesela *Buda kuyusu hadisi*,(Şâfiî, 1990, 8/611) *sefine hadisi*, (Ebû Tâhir es-Silefi, 16/11) *ictihad hadisi*,(Beyhakî, 1991, 14/231) *muaz hadisi*,(Ceşşâs, 1414/1994, 4/52) *nasihat hadisi*(Dârakuţnî, 2012, 37) gibi pek çok isimli hadis mevcuttur. Çalışmamızın sınırını aşmaması açısından bu kadarıyla iktifa ettik.

SONUÇ

Şifahî geleneğin doğal bir sonucu olarak hadislerin büyük çoğunluğu mana ile rivayet edilmiştir. Rivayet esnasında kişinin algılama düzeyi, bulunulan ortam ve hadislerin ezberden değil de yazılarak rivayet edilmesi sebepleriyle (yazının o dönemde henüz gelişmemesi yani hareke ve noktalamanın olmaması) rivayetler arasında birtakım lafız farklılıkları bulunmaktadır. Bu şekilde rivayet edilen ve pek çok ravi ile bize ulaşan bir hadisin birden fazla tariki vardır. Birden fazla tariki olan hadisler belli bir özelliği sebebiyle özel bir isimle adlandırılmaya tabi tutulmuştur. İsimlendirilen hadislerin tarikleri arasında genel itibariyle lafız farklılıkları olsa da mana farklılıkları yoktur. Aksi takdirde hangi manaya delalet ettiği hususunda ihtilafların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Hadislerin isimleri genellikle o hadisin içeriği hakkında bir ipucu sunmaktadır. İsmi zikredilerek hangi hadisin kastedildiği kolay bir şekilde anlaşılakta ve muhatapların zihninde ilgili hadis canlanmaktadır. Bu isimlendirmeler hadisin içerisindeki anahtar kavram olarak ifade edebileceğimiz bir kelimedenden yahut muhtevadan hareketle yahut da ravisinden mülhem olarak yapılmıştır.

İsmi ile bilinen pek çok *isimli hadis* bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla hadisleri özel bir isimle adlandırma, tasnif devrinin ilk dönemlerinden itibaren yani III. asrın başlarında başlamıştır. Bunun bir neticesi olarak hadisleri isimlendirme geleneği ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise hadislere isimleri ile atıfta bulunma geleneği devam etmektedir. Diğer taraftan günümüzde hadislerin isimlendirilmesi hususunda *erîke hadisi* gibi yeni adlandırmaların olduğu bilinse de araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Her ne kadar hadisleri isimlendiren kişileri ve isimlendirildiği ilk kaynakları esas alarak hadislerin isimlendirilme tarihleri tespit edilmeye çalışılsa da bunun mutlak olarak bir kesinlik ifade ettiğini söyleyemeyiz. Zira çağımıza göre imkanların kısıtlı olduğu ilk asırlarda bir tabirin literatüre geçmesi, o tabirin yaygınlaştığı zamanlara rastlayabilmektedir. Bundan dolayı bir kişinin eserinde isimli hadisi ilk kez zikretmesi o ismi ilk kez onun kullandığı anlamına gelmeyebilir. Kendisinden öncekilerden veya hocalarından duymuş olabileceği ihtimal dahilindedir. Bununla birlikte şunu söyleyebiliriz: İsimli hadisi eserinde ilk defa zikreden kişi o ismi eserinde dercetmek suretiyle literatüre dahil edip yayılmasına hizmet etmiştir ve hadislere isim verme geleneğinin oluşmasında son derece önemli bir konuma sahiptir.

Kanaatimize göre hadislere özel bir isim verilmesinin belirli sebepleri vardır. Tespit ettiğimiz hadisler neticesinde ulaştığımız sebepler şunlardır: Herhangi bir konuda meşhur olmuş hadislerin birbirinden ayırt edilmesi, kastedilen rivayetin anlaşılması, ilgili hadise kolayca atıfta bulunulması, hadislerin bir ihtilafa medar olması, fikhî bir hüküm içermesi, hadis metninin uzun olması, hadislerin kolay ezberlenmesi ve halka daha iyi anlatılması gibi maksatlarla isimlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bunlarla birlikte hadislerin herkesin aynı şeyi anlayacağı tarzda bir isim ile adlandırılması, hassaten akademik çalışmalar başta olmak üzere kendisinden istifade bağlamında hadise kolay bir şekilde atıf yapılmasını sağlamaktadır.

İsimli hadisler akademik çalışmalarda kitap yahut makale başlıklarında yer almaktadır. İsimli hadislerin temel kaynaklarda kitap ya da bab başlığında kullanılıp kullanılmadığı araştırmalar neticesinde ortaya çıkacaktır.

Sahih hadislerin yanı sıra hasen ve zayıf rivayetler de isimlendirilmeye tabi tutulmuştur. Mevzu rivayetlerden isimlendirilmeye tabi olan rivayetlerin varlığı veya yokluğu ise araştırmalar neticesinde ortaya çıkacaktır. Hadislerin birden fazla isimle adlandırılması ya da birden fazla hadisin aynı isimle adlandırılması iltibasa yol açabilmektedir. Hangi isimle hangi hadisin kastedildiği pekâlâ bağlamdan anlaşılmaktadır.

Çalışmamızda külliyyat içerisinde var olan isimli hadislerin yalnızca 7 tanesini ele alıp inceledik ve bu hadisler neticesinde bir sonuca ulaştık. Daha fazla hadisin incelenmesi suretiyle bu sonuçların değişebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

‘Abdurrazzâk, Ebû Bekr ‘Abdurrazzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ eş-Şan‘ânî el-Hımyerî. *el-Muşannef*. thk. Habîburrahman el-A‘zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1. Basım, 1403.

Acar, Yusuf. “Hadis Metinlerini Anlamada Öznellik Sorunu -‘Sahabenin Sünnet Anlayışı’ Özelinde-”. *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi) I/3* (2002), 153-160.

Acar, Yusuf. “İnanç ve Düşünce Ayrılığına Yol Açan Sebepler Üzerine Anlamacı ve Bütüncü Bir Yaklaşım: Batalyevsi ve et-Tenbih Adlı Risalesi”. *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi) XI/3* (2011), 77-106.

Ahmed b. Hanbel, Ebû ‘Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şu‘ayb el-‘Arnavut, ‘Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1995.

Ahmet Cevdet Paşa. *Mecelle-i ahkâm-i adliye*. İstanbul: Matbaa-yi Osmaniye, 1884. <http://archive.org/details/mecelleiahkmiadl0001ah>

Aslan, Recep. “Kulleteyn İle İlgili Rivâyetin İsnâd ve Metin Açısından Değerlendirilmesi”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi XI/1* (2011), 139-162 <br />.

‘Aynî, Ebû Muhammed Bedruddin Maḥmûd b. Ahmed el-. *‘Umdetü’l-kârî şerḥu Şahîhi’l-Buḥârî*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts.

Baltacı, Burhan. “Kuran Ayetlerini İsimlendirme Geleneği”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XI/1* (2011), 21-54.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. ‘Alî el-Hüsrevcirdî el-. *Ma‘rifetu’s-sunen ve’l-âşâr*. nşr. ‘Abdulmu‘ṭî Emîn Kal‘acî. 15 Cilt. Karaçi: Câmîatü’d-Dirâsâti’l-İslâmiyye, 1991.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. ‘Alî el-Hüsrevcirdî el-. *es-Sunenu’l-Kubrâ*. thk. Muhammed ‘Abdulḳâdir ‘Aṭâ. 3 Cilt. Beyrut: y.y., 1424/2003.

Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-. *el-Câmi'ü'l-müsnedü's-şahîhu'l-muhtaşar min umûri Rasûlillâhi şallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâşır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1. Basım, 1422.

Buhârî, 'Alâuddîn 'Abdulazîz b. Aḥmed el-. *Keşfu'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.

Ceşşâs, Ebû Bekir Aḥmed b. 'Alî er-Râzî el-. *el-Fuşûl fi'l-'Usûl*. 4 Cilt. Kuveyt: Vezâretü'l-'Evkâfi'l- Kuveytiyye, 1414/1994.

Çakan, İsmail Lutfi. *Dinimizin Temel Hadisleri Nevevî'ye Göre Medâru'l-İslâm Nitelikli Otuz Hadis-i Şerif*. İstanbul: İFAV, 1. Basım, 2020.

Çakan, İsmail Lutfi. *Hadis Okumaları Ebû Dâvud'a Göre Medâru'l-İslâm Nitelikli Dokuz Hadis-i Şerif*. İstanbul: İFAV, 1. Basım, 2020.

Dârakuṭnî, Ebu'l-Ḥasen 'Alî b. 'Ömer b. Aḥmed ed-. *Esmâ'ü's-şahâbeti'lletî ittefeka fihî'l-Buhârî ve Müslim ve mâ inferede bihî küllün minhümâ*. thk. Câbir b. Abdullah es-Serî'. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1. Basım, 2012.

Dârakuṭnî, Ebu'l-Ḥasen 'Alî b. 'Ömer b. Aḥmed ed-. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2005.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fadl ed-. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed. 4 Cilt. S. Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 1. Basım, 2000.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Niyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/169-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'aş b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009.

Ebû Ḥanîfe, Nu'mân b. Şâbit b. Zûṭâ b. Mâh. *el-Fıkhü'l-Ebsat*. BAE: Mektebetü'l-Furkân, 1419/1999.

Ebû Nu'aym, Aḥmed b. 'Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Müsnedü'l-İmâm Ebî Ḥanîfe*. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1. Basım, 1994.

Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir Şadrudî es-Silefî Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İşbahânî. *el-Meşyehatu'l-Bağdâdiyye*. 35 Cilt. b.y.: y.y., ts.

Ebû Yûsuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm el-Ensârî. *el-Âşâr*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1355.

Ebû 'Ubeyd, Ebû 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm b. 'Abdullâh el-Herevî el-Bağdâdî. *Ğarîbu'l-Hadîs*. thk. Muhammed Abdulmu'îd Hân. 4 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1384/1964.

Erdim, Sinan. "Hadîs Musannefâtında Niyet-Amel İlişkisi = Intention-Action Relation in Hadith Collections/al-Musannafat". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2019), 223-262.

Erul, Bünyamin. "Hz. Peygamber'in Bize Bıraktığı Miras 'Kitab ve Sünnet' Bırakıldığını İfade Eden Rivayetlerin Tedkiki". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* VII/1 (2007), 9-33.

Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 15. Basım, 2019.

Fazlur Rahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç, 2000.

Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.

İbn 'Adî, Ebû Ahmed 'Abdullâh b. 'Adî b. 'Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*. thk. 'Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd, 'Ali Muhammed Mu'avvad. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.

İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî. *el-İbâne 'an şerî'ati'l-fıraķı'n-nâciye ve mücânebeti'l-fıraķı'l-mezmûme*. thk. Rıdâ Mut'î vd. 9 Cilt. Riyad: Dâru'r-Reyye, 1. Basım, ts.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Kitâbu'l-Muşannef fî'l-Ehâdis ve'l-Âşâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebu'-r-Ruşd, 1409.

İbn Hacer el-‘Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Aḥmed b. ‘Alî b. Muḥammed el-‘Askalânî. *Muvâfaqatu'l-Ḥubri'l-Ḥaber fî Tahrici Ehâdîsi'l-Muḥtaşar*. thk. Ḥamdî b. ‘Abdulmecîd es-Selefî - Şubḥî b. Câsim es-Sâmerrâ’î. 2 Cilt. Riyad: y.y., 1414/1993.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muḥammed b. Hibbân el-Bustî. *es-Şahîh*. thk. Şu‘ayb el-‘Arna‘ût. 18 Cilt. Beyrut: Mu‘essesetu’r-Risâle, 1408/1988.

İbn Kudâme el-Maḥdisî, Ebû Muḥammed Muvaffaḳuddîn ‘Abdullâh b. Aḥmed b. Muḥammed b. Kudâme el-Cemmâ‘ilî. *el-Kâfi fî Fıḳhi'l-İmâm Aḥmed*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1414/1994.

İbn Mâce, Ebû ‘Abdillâh Muḥammed b. Yezîd Mâce el-Ḳazvînî. *es-Sünen*. thk. Şu‘ayb el-‘Arna‘ût. b.y.: Dâru’r-Risâleti'l-‘Âlemiyye, 2009.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfû. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.

İbnu'l-Munzir, Ebû Bekr Muḥammed b. İbrâhîm en-Nîsâbürrî. *el-Evsat fî's-Sünen ve'l-İcmâ‘ ve'l-İhtilâf*. thk. Ebû Hammâd Şağîr Aḥmed b. Muḥammed Ḥanîf. 6 Cilt. Riyad: y.y., 1405/1985.

İbnu'l-Vezîr, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. İbrâhîm el-Yemenî. *el‘Avâşım ve'l-Ḳavâşım fî'z-Zebb‘an Sunneti Ebi'l-Ḳâsım*. 9 Cilt. Beyrut: Mu‘essesetu’r-Risâle, 1415/1994.

İbnü'l-‘Arabî, Ebû Bekr Muḥammed b. ‘Abdillâh b. Muḥammed el-Meâfirî. *el-Ḳabes fî Şerḫi Muvatta‘i Mâlik b. Enes*. thk. Muḥammed ‘Abdullâh Veletu Kerîm. 3 Cilt. b.y.: y.y., 1992.

İbrahim Salih Mahmud. “Menâhicü'l-ulemâ-i fî tesmiteti’i-ehâdîs”. *Tikrit Üniversitesi Beşeri Bilimler Dergisi* 27/1 (2020), 25.

Kahraman, Hüseyin. “Hadislere Göre Namazda Kahkaha ile Gülmenin Abdeste Etkisi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 73-92.

Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes‘ud b. Aḥmed ‘Alâuddîn el-. *Bedâi‘u’s-şanâ‘i‘ fî tertîbi’s-şerâ‘i‘*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1986.

Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca‘fer b. İdrîs el-Hasenî. *Nazmü'l-mütenâşir mine'l-ḥadîsi'l-mütevâtir*. Mısır: Dâru'l- Kütübi'l-Selefiyye, 2. Basım, 1983.

Kırbaşoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu, 6. Basım, 2018.

Kirmânî, Ebû ‘Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. ‘Alî el-. *el-Kevâkibu’ d-Derârî fî Şerhi Şahîhi’l-Buhârî*. nşr. ‘Alî b. Dağlullâh b. ‘Uceyyân el-‘Avfî. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 2. Basım, 1981.

Korkmazer, Gülsüm - Ahatlı, Erdinç. “Osmanlı Hadis Şerhçiliğinde Niyet Hadisi Örneđi”. *Usûl: İslam Araştırmaları* 29 (2018), 7-38.

Köycü, Erdoğan. “Kütüb-i Sitte Bağlamında ‘Ameller Niyetlere Göredir.’ Hadîsi ve Vurûd Sebebi Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *V. International Congress on Social and Education Sciences (INCSES-2019), December 13-15, 2019, 367-377*.

Mâlik b. Enes, Ebû ‘Abdillâh b. Mâlik b. Ebî ‘Âmir el-Aşbahî el-Yemenî. *el-Muvaţta*. thk. Muhammed Muştafa el-‘Azamî. Abudabi, 1. Basım, 2004.

Mâverdı, Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed el-Başrî el-. *el-Hâvî’l-Kebîr fî Fıkhî Mezhebi’l-İmâmî’s-Şâfi’î ve huve Şerhu Muhtaşari’l-Muznî*. thk. eş-Şeyh ‘Alî Muhammed Me’ûd - eş-Şeyh ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1419-1999.

Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ el-Mervezî. *Ta’zîmü kadri’s-şalât*. thk. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Füreyvâî. 2 Cilt. Medine: Mektebetü’ d-Dâr, 1. Basım, 1986.

Müslim, Ebu’l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Keşeyrî. *el-Müsnedü’s-şahîhu’l-muhtasar mine’s-sünen bi nakli’l-adli ani’l-adl an Rasûlillâh şallallâhü ‘aleyhi ve sellem*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, t.s.

Nesâî, Ebû ‘Abdirrahmân Ahmed b. Şu’ayb b. ‘Alî en-. *el-Müctebâ mine’s-süneni ‘an Rasûlillah*. Riyad: Dâru’s-Selâm, 1. Basım, 1419.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *el-Ezkâr*. thk. Muhyî’ddîn Mestû. Beyrut: y.y., 2. Basım, 1990.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *el-Erbaûne 'n-Neveviyye*. thk. Kusayy Muhammed Nurs el-Hallâk, Enver b. Ebî Bekr. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 2009.

Öz, Mustafa. "Sekaleyn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/325-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özafşar, Mehmet Emin. *Hadisi Yeniden Düşünmek*. Ankara: OTTO, 4. Basım, 2017.

Polat, Salahattin. *Hadis Araştırmaları*. Kayseri: Kimlik, 6. Basım, 2017.

Şâfi 'î, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-. "İhtilâfu'l-hadîs". *el-Umm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.

Şavlı, Medeni. "Literatürde Meşhur Olan Niyet Hadisinin İslam Hukuku Açısından Ehemmiyeti = The Significance of Hadith of Intention That Is Famous in Literature in Terms of Islamic Law". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42 (2018), 305-320.

Şeybânî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Hasen eş-. *el-Âşâr*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1413/1993.

Ṭahâvî, Ebû Ca'fer Aḥmed b. Muhammed el-Mısrî et-. *Şerḥu Me'âni'l-Âşâr*. nşr. Muhammed Zuhrî en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdilḥaḳ. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1. Basım, 1994.

Tatlı, Bekir. *Hadis Tekniği Açısından Cibrîl Hadisi ve İslâm Düşüncesine Yansımaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

Ṭayâlisî, Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Başrî et-. *el-Musned*. thk. Muhammed b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî. 4 Cilt. b.y.: Dâru Hicr, 1419/1999.

Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ b. Sevre es-Sülemî et-. *el-Câmi'u'l-muḥtaşar mine's-sünen an Rasûlillâh ve ma'rifetu's-şahîḥ ve'l-ma'lûl ve mâ 'aleyhi'l-'amel*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1998.

Tuğlu, Nuri. "Niyet Amel İlişkisi Bağlamında 'Ameller Niyetlere Göredir' Hadisi Üzerine Bir Yorum Denemesi". *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* XII/2 (2012), 9-25.

Türkmânî, ‘Abdülmeccid et-. *el-Medhal ilâ uşûli’l-ħadîş ‘alâ menheci’l-Ĥanefiyye*. Beyrut, 1. Basım, 2018.

Ümütli, Mehmet. “Musarrât Hadisi Bağlamında Fıkhî Ekollerin Görüşleri Üzerine Bir İnceleme = A Review of the Views of Fiqh Schools in the Context of the Hadith of Musarrat”. *Universal Journal of Theology (Dergi)* V/2 (2020), 309-330.

Zirek, Mehmet Metin. *Sekaleyn hadisi (tahlil ve tenkidi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

“Sekaleyn Hadisi”. *Vikipedi*, 28 Nisan 2024.
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Sekaleyn_Hadisi&oldid=32620929